

Forensische Psychologie

Interview met prof. dr. Corine de Ruiter

Corine de Ruiter is sinds september 1999 bijzonder hoogleraar forensische psychologie aan de UvA. In juli kwam zij in het nieuws omdat zij met een aantal collega's de mogelijkheid opperde dat Volkert van der G. het syndroom van Asperger had. Zij werd toen als getuige in de rechtszaak opgeroepen. Een gesprek over het vak van forensisch psycholoog, de positie van het Pieter Baan Centrum en de zaak Volkert van der G.

| Tekst: Anna Dijkman | Foto: Privé-bezit |

Wat is forensische psychologie precies?

"Forensische psychologie gaat in principe over alle psychologie die met het recht te maken heeft. De term 'forensisch' is afgeleid van het forum romanum, de plek waar in het Romeinse rijk recht gesproken werd."

Wanneer wordt de hulp van een forensisch psycholoog ingeroepen?

"Dat is een beslissing van de rechter-commissaris die het gerechtelijk vooronderzoek leidt. Als het delict bizar is of als de verdachte een verwarde indruk maakt, kan de rechter vragen om een psychologisch onderzoek door een forensisch psycholoog. Het moet om een misdrijf gaan waar minimaal vier jaar gevangenisstraf voor staat; anders komt iemand überhaupt niet in aanmerking voor een TBS (terbeschikkingstelling; een maatregel waarbij een verminderd toerekeningsvatbare onder toezicht van de staat wordt behandeld, -red.)."

Wat gebeurt er als er besloten wordt tot het doen van zo'n onderzoek?

"Gemiddeld worden er per jaar zo'n 3000 pro justitia rapportages (een psychologisch onderzoek, -red.) aangevraagd. Verreweg de meeste rapportages worden door de forensisch psychiatrische dienst gedaan die samenwerken met een aantal freelance psychologen en psychiaters. Die onderzoeken de verdachte in de gevangenis. Daarnaast doet het Pieter Baan Centrum (de psychiatrische observatiekliniek van justitie, -red.) klinische rapportages waarvoor ze verdachten gedurende zeven weken observeren. Het Pieter Baan Centrum

(PBC) is een gevangenis met een speciale opdracht. Maar daar komen maar circa 250 mensen per jaar."

Wat vindt u zo interessant aan de forensische psychologie?

"Het is een boeiend vak dat ook maatschappelijk veel aandacht krijgt. Wat betreft diagnostiek en behandeling is het enorm uitdagend, maar ook erg ingewikkeld. Je krijgt bij een pro justitia rapportage vragen voorgelegd die bijna onmogelijk zijn om te beantwoorden. Je wordt allereerst gevraagd om iets te zeggen over de toestand van de dader op het moment van het delict. Dat kan eigenlijk al niet want je ziet iemand soms pas drie, vier maanden later. Ik vind dan ook dat je alleen maar in heel voorzichtige termen uitspraken kunt doen over iemands toestand ten tijde van een delict. De rechter wil ook weten of er een relatie is tussen een eventuele stoornis en het misdrijf. Het is vreselijk moeilijk om daar iets over te zeggen. Ik ga vooral af op de empirie. Ik kijk of er uit de wetenschappelijk literatuur blijkt of er een relatie is tussen bepaalde stoornissen en bepaalde misdrijven. Ook hierbij vind ik dat je heel voorzichtig moet zijn met je uitspraken, want een relatie is vaak moeilijk aan te tonen. In de praktijk kom je soms behoorlijke speculatieve uitspraken tegen."

Het gevaar lijkt mij dat je als psycholoog of psychiater al op de stoel van rechter gaat zitten.

"Ja, dat klopt. In Nederland wordt je als psycholoog of psychiater gevraagd om een uitspraak te doen over de mate waarin iemand het ten laste gelegde feit kan worden toe-

gerekend. Eigenlijk is de vraag: als u vindt dat iemand een stoornis heeft, mevrouw de psycholoog, vindt u dan dat die stoornis zo'n sterke relatie heeft met dat feit dat dat leidt tot verminderde toerekeningsvatbaarheid en dus tot minder schuld?

Ik zelf wil daar niet altijd antwoord op geven. Soms zeg ik dat ik een relatie zie, maar ik zeg niet dat iemand sterk verminderd toerekeningsvatbaar was, want dat zou ik uit mijn duim zuigen."

Die uitspraken zijn dan dus sterk afhankelijk van de persoon van de psycholoog of psychiater die daar toevallig staat. Zijn daar geen regels of een beroepscode voor?

"Nee. De hele forensische psychologie in Nederland staat nog in de kinderschoenen. Ik heb in Nederland de enige leerstoel in dit vak, en maar voor een dag in de week. Mensen die geen enkele opleiding hebben in de forensische psychologie mogen rapporteren voor de rechtbank. In Engeland heb je een aparte opleiding tot forensisch psycholoog. Daar moet je een geregistreerd forensisch psycholoog zijn om überhaupt rapportages te mogen doen."

Kan in Nederland elke psycholoog dat doen?

"Je moet wel beëdigd worden door de rechtbank, maar de

forensisch psychiatrische dienst vraagt mensen om rapportages te doen. In sommige gevallen zijn dat relatief onervaren mensen. Ik heb mensen gesuperviseerd die net afgestudeerd waren en dan moesten rapporteren. Ik vind dat eigenlijk heel vreemd. Het gaat namelijk om zeer ingewikkelde diagnostiek. Psychodiagnostiek is al een heel specialistisch deelgebied van het vak, maar dan heb je ook nog eens te maken met hele moeilijke diagnostische vragen. Je moet iets zeggen over iemands toestand in het verleden, over de relatie tussen de stoornis en het delict en over het recidiverisico."

De rol van de psycholoog is dus erg groot.

"De rechter neemt bijna altijd het advies van de psycholoog over, dus als jij zegt dat iemand TBS met dwangverpleging moet krijgen, dan krijgt hij dat. Het is een hele verantwoordelijke taak en daarom vind ik dat er op z'n minst twee onaf-

hankelijke rapporten zouden moeten zijn. Nu is het wel zo dat een psycholoog én een psychiater rapporteren voordat er überhaupt TBS opgelegd mag worden, maar in Nederland gebeurt het vaak dat de psycholoog en

de psychiater samen rapporteren, dus dan heb je niet echt twee onafhankelijke rapporten."

Is dat in het buitenland anders?

"In Engeland en de VS zijn er sowieso veel meer opleidings-

**"De forensische psychologie
in Nederland staat nog
in de kinderschoenen."**

eisen voor forensisch psychologen. In Nederland zijn er wel wat initiatieven zoals een cursus van forensisch psychologen en psychiaters voor pro justitia rapporteurs, maar daar wordt niet de empirische forensische psychologie gedoceerd zoals ik die voorsta: met de wetenschap als basis en gebruik makend van gestandaardiseerde risicotaxaties en van forensisch diagnostische instrumenten. Dat is meer vanuit de psychoanalytische traditie."

Ik vond het ook opvallend om te lezen dat het PBC voornamelijk vanuit een psychoanalytische traditie werkt. Hoe kan het dat zij een zo bepalende rol hebben en werken vanuit een psychodynamisch model dat volgens velen verouderd en omstreden is?

"Er is al een aantal boeken over dit onderwerp verschenen met flinke kritiek op het PBC. Er verschijnt binnen niet al te lange tijd een proefschrift waarin de consistentie binnen de rapporten van het PBC onderzocht wordt, niet zozeer inhoudelijk, maar of de conclusie in het rapport logisch is. Volgens dat proefschrift komen de conclusies vaak uit de lucht vallen."

Hoe is het gekomen dat het PBC zo'n positie inneemt?

"Toen de TBS in 1928 onderdeel werd van ons strafrecht hadden veel psychologen en psychiaters het idee dat mensen die psychisch gestoord waren en delicten pleegden, door middel van behandeling tot een nieuwe persoonlijkheid konden worden omgevormd. Daar lag het idee van de maakbaarheid en groeimogelijkheden van de mens aan ten grondslag. Men had het idee dat die enge psychopaten te weinig aandacht en liefde in hun jeugd hadden gekregen en als deze mensen intensieve therapie geboden werd, zouden zij genezen van hun stoornissen.

Dat is jarenlang een hele dominante stroming geweest in de TBS. Pieter Baan dacht zo, net als Pompe, Kempen en Van der Hoeven.

Doordat die forensische psychiatrie zo ideologisch gekleurd is geweest, is er

eigenlijk nooit veel empirisch onderzoek van de grond gekomen. TBS bestaat sinds 1928, maar er zijn maar een paar kleine studies gedaan naar de werkzaamheid ervan. Toen ik in 1996 in de forensische psychiatrie kwam te werken vond ik het verbazingwekkend dat er sinds 1928 nooit goed was gekeken naar het effect van de behandelingen."

Waar komt die angst voor empirisch onderzoek vandaan, denkt u?

"Het komt sterk voort uit het idee dat het individuele geval centraal staat. Men wil het individuele geval zo goed mogelijk begrijpen, dus vandaar ook de dynamische, analytische en interpretatieve methoden die ze bij het PBC hanteren. Veel mensen die daar werken zijn ook erg tegen de DSM (categorisatiesysteem voor psychopathologische aandoeningen, -red.). Zij vinden dat het om individuen gaat en niet om labeltjes plakken. Op zich is dat niet verkeerd, want een labeltje is ook maar een labeltje. Maar er kan ook een neurobiologische verklaring achter crimineel gedrag zitten."

Is het daar 'not done' om een neurobiologische verklaring te geven?

"Dat weet ik niet, het PBC zegt dat ze het wel doen, maar ik lees het nooit in de rapporten. Het kan toch niet dat uit studies blijkt dat 80% van de gevangenen een antisociale persoonlijkheidsstoornis heeft en dat daarvan ongeveer 30% ADHD heeft, maar dat ze ADHD in het PBC nooit diagnosticeren!"

Ook Volkert van der G., de moordenaar van Pim Fortuyn, werd in het PBC onderzocht. Het PBC concludeerde dat hij een obsessief compulsieve persoonlijkheidsstoornis had, maar volledig toerekeningsvatbaar was tijdens het misdrijf. Hij kreeg geen TBS-advies. Over de kans op recidive deed het PBC geen uitspraak omdat de stoornis geen verband met het delict zou hebben.

Naar aanleiding van dit rapport schreef de Groningse psychiater Menno Oosterhoff eind mei een artikel in Psy, het

blad voor de geestelijke gezondheidszorg. Hij liet zich daarin kritisch uit over de diagnose van het PBC en opperde de mogelijkheid dat Van der G. het syndroom van Asperger had. Dit is een subtiele vorm van autisme die vaak

voorkomt bij normaal- en hoogbegaafde mensen en zich kenmerkt door rigiditeit en emotionele kilheid.

Een journalist van de Volkskrant las dit artikel en publiceerde zaterdag 28 juni een stuk waarin zes vooraanstaande psychologen en psychiaters (onder wie Corine de Ruiter) zich aansloten bij de mogelijkheid van Asperger bij Van der G.

"TBS bestaat sinds 1928, maar er zijn maar een paar kleine studies gedaan naar de werkzaamheid ervan."

Na het artikel in de Volkskrant barstte de discussie los, en werden uiteindelijk Menno Oosterhoff en Corine de Ruiter als getuigen in de rechtszaak tegen Van der G. opgeroepen. Naast de vraag of Van der G. Asperger had, richtte de discussie zich op de kwestie of het gepast was dat de psychologen en psychiaters zich in de media uitlieten over de diagnose van hun collega's. 'Never analyze the unseen patient' was de veelgehoorde kritiek.

Waarom denkt u dat Volkert van der G. het syndroom van Asperger heeft?

"Het PBC concludeerde in haar rapport dat Van der G. een obsessief compulsieve persoonlijkheidsstoornis had. Hij voldoet aan de criteria daarvoor, maar er lijkt meer aan de hand. Hij heeft ook de kilheid, het gebrek aan inlevingsvermogen en het egocentrisme dat je vaak bij Aspergers ziet. Opvallend waren verder de enorm monomane manier waarop hij bezig was met dieren, en zijn rigiditeit en starheid in opvattingen; je mag dieren niets aandoen, maar tegelijkertijd mag je wel Pim Fortuyn vermoorden om die dieren te redden. Daar zit toch een kronkel in? Dat past heel erg bij Aspergers. Ik vond het frappant dat zoveel mensen uit mijn vak aan Asperger dachten. We hadden daarover ook contact gehad met mensen van het PBC maar die wilden daar niets over horen.

Na de publicatie in de Volkskrant ontstond er een hevige discussie. Er waren mensen die vonden dat we geen diagnose op afstand mochten stellen. Dat vind ik niet. Het is bekend uit de literatuur dat Asperger een diagnose is die ontzettend vaak over het hoofd wordt gezien in forensische settings. Ik weet ook dat het PBC met al hun goede bedoelingen dit soort kinderpsychiatrische stoornissen, zoals ADHD en Asperger, vaak over het hoofd ziet. Dat wetende, moest ik dan mijn mond houden? Mogen juist mensen die deskundig zijn er niets over zeggen? Ik heb dat vanuit integere motieven wel gedaan en vanuit het idee dat als ik niets zou zeggen er misschien verkeerd gehandeld zou worden in deze zaak. Als Volkert van der G. Asperger zou hebben, kun je je afvragen wat de kans op recidive is en of hij niet beter op zijn plaats zou zijn in een behandelsetting in plaats van in een penitentiaire inrichting.

De psycholoog van het PBC zei in de rechtszaal dat hij

Asperger snel had uitgesloten omdat Van der G. geen vreemde motoriek had en geen vreemde taal gebruikte. Maar dat zijn nou net twee kenmerken die niet bij Asperger horen! Aspergers zijn normaal of zelfs hoogbegaafde mensen bij wie je aan de buitenkant niet zoveel ziet."

Van der G. zou geen Asperger zijn omdat hij grapjes maakte, ironie begreep en teder zou omgaan met zijn vrouw en kind.

"Dat spreekt het niet tegen! Dat kan prima. Het gaat er juist om dat ze op bepaalde momenten hun emoties en hun inlevingsvermogen volledig kunnen uitschakelen. Volkert van der G. is ook heel intelligent. Zo werd mij verteld dat hij altijd zo aardig was om koffie te halen voor zijn bezoek. Dan denk ik: die man weet gewoon hoe het hoort; hij heeft afgekeken hoe het moet."

U denkt nog steeds dat hij Asperger heeft.

"Dat weet ik niet. Het zou heel goed kunnen. Ik zou zeggen: ga het onderzoeken."

Rene Kahn, voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie zei over de discussie: "Een arts draagt geen verantwoordelijkheid voor een goede rechtsgang, daar zijn rechters voor." Wat vindt u daar van?

"Daar ben ik het mee eens. Maar je hebt volgens de beroepscode als psycholoog wel de plicht om je deskundigheid op peil te houden, en de verantwoordelijkheid om je collega's erop te wijzen als je denkt dat zij mogelijk iets gemist hebben. Het PBC staat niet echt open voor andere gezichtspunten of voor intercollegiale toetsing. Ik denk dat we inter-

collegiale toetsing juist nodig hebben omdat het heel ingewikkelde zaken zijn. Een contra-expertise leek mij in de zaak Van der G. dan ook een goed idee. Ik vind het goed als deskundigen met elkaar het debat aangaan. Het beste is om dat niet in de

media, maar in de vakbladen te doen. Maar had ik moeten zwijgen om het aanzien van het beroep niet te schaden? Ik vind het erger als er niet geprobeerd wordt om zo dicht mogelijk bij de waarheid te komen." ■

"Mogen juist mensen die deskundig zijn er niets over zeggen?"